

מבט על, גיליון 747, 16 בספטמבר 2015

העימות בתימן: דוגמה למגבלות הכוח של איראן

שלמה ברום ויואל גוז'נסקי

בתקשורת וגם בשיח הרווח בקהילה הביטחונית-מדינית מקובל הדימוי של איראן כמעצמה אזורית חזקה, השואפת להגמוניה אזורית והולכת מחייל אל חייל, מהצלחה להצלחה, כשהיא בלתי-ניתנת לעצירה. לעומת דימוי זה, העימות בתימן בין כוחות בהנהגתה של ערב הסעודית לבין הכוחות החות'ים, המזוהים עם איראן, מאפשר התבוננות פרופורציונית יותר על נקודות העוצמה והחולשה של איראן, כלומר: על מגבלות כוחה. הבנה זו משמעותית להערכת השלכותיו של ההסכם הגרעיני עם איראן והצעדים שיש לנקוט כדי לבלום היבטים שליליים אפשריים של השיפור הצפוי במצבה הפנינסי.

עד לפני מספר חודשים, תימן נראתה כסיפור הצלחה נוסף של איראן. התנועה החות'ית, המייצגת את האינטרסים של השבטים השיעים-זיידים (זרם השונה מהזרם התריסרי האיראני), שמהווים מיעוט גדול באוכלוסייה התימנית ושסבל מקיפוח כלכלי ופוליטי, הקימה לפני למעלה מעשור מיליציה בסגנון חזבאללה. מיליציה זו מרדה בשלטון המרכזי הרבה לפני תחילת הטלטלה האזורית במזרח התיכון. הדחת השליט הרודני, עלי עבדאללה צאלח, בהשראת "האביב הערבי", יצרה גם בתימן ואקום פוליטי, שאותו ניצלה קואליציה של החות'ים, ככל הנראה צאלח עצמו וכוחות צבא שנשארו נאמנים לו, על מנת להשתלט על הבירה צנעא ואחר כך על מרבית שטחה החיוני של תימן. הממשלה שהחליפה את צאלח ברחה לערב הסעודית ונראה היה שפרשה זו נגמרה בהצלחה איראנית נוספת.

באופן טבעי, איראן חשה הזדהות עם המיעוטים השיעים במזרח התיכון וקרבה אליהם, וכמובן היא מנצלת אותם להרחבת השפעתה ודימוי כוחה, אולם, עד תחילת "האביב הערבי" לא היה לה אינטרס להבליט את תמיכתה בשיעים, המנהלים מאבק כנגד הסונים. המזרח התיכון הוא ברובו סוני ומי שמבקש השפעה אזורית זקוק לתמיכתו. לכן, גם כשסייעה איראן באופן מסיבי לחזבאללה ולסוריה, סיוע זה הוצג על ידה כתמיכה ב"התנגדות", הנלחמת בישות הציונית, ישראל.

אולם, המרידות שפרצו על רקע "האביב הערבי" התפתחו למלחמות אזרחים, המתנהלות בדרך כלל בין סונים לשיעים או מקורביהם, דוגמת העלאוויים בסוריה. מאבקים אלה נוספו לעימות בעיראק בין סונים לשיעים והם מעמידים את ההנהגה האיראנית בדילמה קשה. קשה למשטר באיראן לא לתמוך בשיעים בלי לפגוע בלגיטימציה הפנימית שלו. ומצד שני, מלחמה עדתית בין סונים לשיעים, שבה איראן מתייצבת כמנהיגת המחנה השיעי, פוגעת קשה בקשריה עם העולם הסוני. לכן, איראן בחרה להתייצב לצד השיעים, אך היא משלמת על כך מחיר, במובן של חידוד קווי השבר בינה לבין שחקנים אחרים באזור, העמקת בידודה והרחבת הקואליציה האזורית נגדה.

איראן תמכה תחילה בהתקוממות של הרוב השיעי בבחריין, שהביאה למעורבות צבאית ראשונה בחתימה גבוהה של ערב הסעודית, איחוד האמירויות ומדינות נוספות במפרץ, במדינה שכנה, תחת דגל "המועצה לשיתוף פעולה במפרץ", ה-GCC. איראן ממשיכה כמובן לתמוך בממשלת הרוב השיעי ובמיליציות השיעיות בעיראק במאבקם בסונים, וכן היא שקועה עמוק במאבק ההישרדות של משטר אסד בסוריה לצד חזבאללה ומתנדבים שיעים מעיראק, אפגניסטן ומקומות נוספים. כן תמכה איראן לאורך השנים, אם כי במידה פחותה, גם בחות'ים, בהספקת נשק, הדרכה וסיוע פיננסי. במצב הנוכחי מתנהלת מלחמה באמצעות שליחים (proxies) בין קואליציה סונית בהובלת ערב הסעודית לבין קואליציה שיעית בתמיכה איראנית.

יש שני דרכים להתבונן במצבה הנוכחי של איראן. האחת – זו המקובלת – ראייתה כישות מתפשטת, המרחיבה את השפעתה ושליטתה במדינות באזור. לפי תפיסה זו, איראן היא השליטה בפועל בעיראק, סוריה, לבנון ותימן. תפיסה זו מיוצגת על ידי דמותו הדמונית של קאסם סולימאני, מפקד כוח קודס של משמרות המהפכה, המשמש כ"נציב העליון" של איראן במדינות אלו. השנייה – להתבונן באיראן כישות מתגוננת, שמנסה להגן על האינטרסים של העדה השיעית, שהיא מיעוט במזרח התיכון. כתוצאה מכך, איראן עלולה לסבול מהרחבת יתר של התחייבויותיה וחוסר יכולת לעמוד בהם. יודגש כי תימן, בניגוד

לסוריה, עיראק או לבנון, איננה מייצגת אינטרס איראני מהמעלה הראשונה אם כי יש תועלת בדריסת רגל בתימן, בהיותה חולשת על מצרי באב-אל-מנדב ובהיותה גובלת בערב הסעודית, ובכל זאת איראן בחרה להתערב בתימן לצד השיעים. השאלה העולה משני הדימויים השונים האלה היא, האם סוריה ותימן, למשל, הן טיבט של איראן, או וייטנאם שלה? האמת נמצאת כנראה איפשהו באמצע וימים יגידו מה תהיה התוצאה הסופית של מהלכי איראן במדינות אלה. כמובן, תוצאה זו תהיה תלויה גם במעשיהם ומחדליהם של השחקנים שמנסים לבלום את איראן.

תימן מלמדת אותנו שיעור מעניין בהקשר זה, על שום הצלחתה היחסית של הקואליציה של מדינות סוניות, בהובלת ערב הסעודית, שהתערבה בלחימה. תחילתה של מעורבות זו בכוחות אוויריים, והמשכה גם בכוחות קרקע מוגבלים בהנהגת איחוד האמירויות (שצבאה רכש ניסיון מבצעי רב באפגניסטן ונחשב, לצד ירדן, למיומן מבין צבאות ערב), בסיוע אמריקאי וכוחות מקומיים. כך הצליחה הקואליציה להטות את הכף במלחמה עם החות'ים, להדוף אותם תחילה מעדן ומה שהיה דרום תימן, ולהביאם להתקפות מהירה לכיוון צנעא, העשויה להביא לחזרה של הבירה התימנית לשליטת הממשלה החוקית. התברר, כי איראן היא חסרת אונים, שכן אינה יכולה לסייע לשחקן השיעי שהיא תומכת בו. כמו במקרה של בחריין, נחשפו מגבלות כוחה של איראן. גם לפני ארבע שנים, כשהגיע "האביב הערבי" לבחריין והתעצמה המחאה (השיעית ברובה) נגד בית ח'ליפה הסוני, כשלו במידה רבה ניסיונותיה של איראן לנכס את הישגיה של המחאה לעצמה ולתמוך חומרית בשיעים המתקוממים.

למרות ההסתייגות הרבה בארצות הברית מהמעורבות הצבאית הישירה של ערב הסעודית בתימן וממחירה ההומניטרי הכבד וכן חוסר האמון בתוחלת שלה, הממשל האמריקאי התייצב בלית ברירה לצדה והוא מעניק לה סיוע מודיעיני ולוגיסטי. אבל הסיוע העיקרי הוא הסגר הימי שהטילה ארצות הברית על העברת סיוע לוגיסטי לחות'ים. בעיצומו של המשא ומתן על תכנית הגרעין של איראן ובשלב קריטי שלו, ספינות איראניות שנשאו הספקה לחות'ים נאלצו לשוב לאחר שארצות הברית איימה לייטרן. התברר כי בניגוד לתחזיות שונות החות'ים אינם מסוגלים להתמודד מול הכוח האווירי של ערב הסעודית ובעלות בריתה, וכן כוחות קרקע מוגבלים, בעיקר של איחוד האמירויות, ומיליציות המקומיות שמתנגדות להן, כאשר איראן אינה מסוגלת לסייע להם. אמנם, אין זה אומר שהספור התימני נגמר; עדיין יש כאוס בתימן, שאיראן יכולה לנצל. המרד החות'י יימשך אם לא יימצא לו פתרון פוליטי, וגם אל-קאעדה ואף "המדינה האסלאמית" מוצאים להם כר נרחב לפעולה במצב הזה. אבל, הייתה זו המחשה בהירה של מגבלות הכוח של איראן.

בהקשר הוויכוח על הסכם הגרעין עם איראן הובעו דאגות רבות מהשימוש שתעשה איראן במשאבים הפיננסיים שיעמדו לרשותה בעקבות הסרת הסנקציות. מקובל על רוב המומחים שאיראן לא שינתה את גישתה המדינית והאידיאולוגית הבסיסית כתוצאה מההסכם, והיא תמשיך לתמוך בשלוחיה במרחב, לפעול להרחבת השפעתה במזרח התיכון להתנגד להשפעה של ארצות הברית והמערב בכלל באזור, וכן תימשך עוינותה החריפה לישראל. מכאן ההנחה כי תעשה שימוש במשאבים הנוספים שיעמדו לרשותה לקידום מטרות אלה. הנחה זו היא סבירה, אך הניסיון התימני מראה שיש כלים בידי הגורמים המתנגדים לפעולותיה של איראן – הקואליציה הסונית, ארצות הברית ובעלות בריתה, וגם ישראל – להתמודד עם השלכות אפשריות אלה של ההסכם עם איראן. מסבות אלו חשוב להגיע להידברות מתמשכת ועמוקה בין הגורמים האלה על שתוף פעולה ותיאום פעולותיהם להכלת איראן ולהסגת השפעתה.

מבחינת ישראל, הבנה זו צריכה להביא לשאיפה לחדש מוקדם ככל האפשר את הדיאלוג האסטרטגי האינטימי עם ארצות הברית, שבמרכזו מאמץ להגיע להסכמות על הצעדים הנחוצים להתמודדות עם איראן ובעלות בריתה ובלתימת חתרנותה, ובכללם סיוע אמריקאי לחיזוק יכולותיה של ישראל, החשובות להתמודדות זו. כל זאת, במקביל לפעולות עצמאיות של ארצות הברית לבלית הסיוע של איראן לבעלות בריתה, אשר במקרים רבים, כמו למשל במקרה חזבאללה, מפר החלטות של מועצת הביטחון. בה בעת, על ההנהגה הישראלית להכיר בכך, שלא ניתן יהיה לצקת תוכן בדיאלוגים אלה בלי תשלום מחיר מצד ישראל, הן בהתייחסות שונה להסכם עם איראן והן בסוגיה הפלסטינית.